

GENIUS LOCI

LASZLOVSZKY 60

edited by
Dóra Mérai
and

Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó

ARCHAEOLINGUA

Genius loci **Laszlovszky 60**

edited by

Dóra Mérai

and

**Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó**

Budapest 2018

The publication of this volume was generously funded by

ISBN 978-615-5766-19-0

© by the Authors and Archaeolingua Foundation

2018

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13

www.archaeolingua.hu

Copy editing and language editing: the editors

Layout: Zsanett Kállai

Map: Viktor Lagutov, Zsuzsa Eszter Pető, Mária Vargha, István Gergő Farkas

Front cover design: Eszter Bence-Molnár

Table of contents

Tabula gratulatoria	v
Kiadói előszó	vi
Publisher's Preface	viii
Köszöntő	x
Salutation	xi

Boundaries, Frontier Zones / Határvonalak, határvidékek

ALEKS PLUSKOWSKI – ALEX BROWN – SEWERYN SZCZEPANSKI – ROWENA BANERJEA – DANIEL MAKOWIECKI What Does a Frontier Look Like? The Biocultural Dynamics of the Lower Vistula Borderland in the Middle Ages	2
STEPHEN POW The Mongol Empire's Northern Border: Re-evaluating the Surface Area of the Mongol Empire	8
IAN WOOD Two Roman Frontiers and Their Sub-Roman Afterlife	14

Crossing Borders / Határokon át

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Gyulafirátót, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága	19
CRISTOPHER MIELKE A Queen's Crusading Connections: Yolanda of Courtenay, the Fifth Crusade, and the Military Orders	25
BÁRÁNY ATTILA Angol keresztés a magyar végeken: Robert de Champlayn	28
CRISTIAN GAȘPAR Trespassing Pigs, Sons of Whores, and Randy Dogs: Marginalia on a Medieval Document from Caransebeș/Karánsebes	32
VADAS ANDRÁS A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége	38
LÁSZLÓ KONTLER Borders and Crossings: A Jesuit Scientist in the Whirlwind of Enlightened Reform	41
PAUKOVICS GERGŐ Hajszja az örök fiatalságért. Dr. Voronoff és a dübörgő 20-as évek	45
PINKE ZSOLT – STEPHEN POW A Gangesz-deltából a globális porondra: történeti ökológiai szempontok a kolera kórokozó (<i>Vibrio cholerae</i>) elterjedési területének átalakulásához	50
MARCELL SEBŐK Tangible Cultural Heritage: The Early History of Blue Jeans	55

Inhabiting the Landscape / Élet a tájban

SÓFALVI ANDRÁS	
A Barcaság határai és 13. század eleji településképe a Német Lovagrend adományleveleiben	60
NIKOLINA ANTONIĆ	
The Hospitallers' Estate of Čičan and its Neighbors: Spatial Analysis Yields New Information	64
ÜNIGE BENCZE	
The Abbey of Meszes: New Insights on the Site Location	68
MÓGÁNÉ ARADI CSILLA – MOLNÁR ISTVÁN	
Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára	72
BEATRIX ROMHÁNYI	
Monasteries along the Danube	77
PUSZTAI TAMÁS – P. FISCHL KLÁRA	
A dél-borsodi síkság bronzkori és középkori településstruktúrájának összehasonlítása	82
VIZI MÁRTA	
Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén	89
BATIZI ZOLTÁN	
Fagyosasszony és Kammerhof	95
PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS	
A középkori Kenderes településszerkezete	99
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához	103
ZATYKÓ CSILLA	
Eltűnt berzencei malmok	108
SZABÓ PÉTER	
Középkori cseh erdőgazdálkodás a choustníki uradalom erdőszámadásainak tükrében	113
ANDREA KISS	
Before and After the Great Heat and Drought of 1540: Multiannual Trends of Grape and Grain Harvest Dates in the Vienna Hospital Accounts	117
LÁSZLÓ BARTOSIEWICZ	
“Kleine Fische, gute Fische” – But Sturgeon is Great	121
LYUBLYANOVICS KYRA	
Vad háziállat, házi vadállat: Számi rénszarvastartás a középkori és kora újkori Norvégiában	126
JUDITH RASSON	
Mountains in the Lifeways and History of Northern Macedonia	138
JEREMY MIKECZ	
Crossing the Abyss: The Apurímac Canyon at the Time of the Spanish Invasion of Peru (1533)	142

Busy Places / Nyüzsgő terek

PETROVICS ISTVÁN	
Újabb adatok Pécs késő középkori történetéhez	147
URBÁN MÁTÉ	
Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon	151
BALÁZS NAGY	
The Marketplace of Csütörtök – A Local Market in Fourteenth-Century Hungary	156
KATALIN SZENDE	
The Sopron Fish Market	159
GERHARD JARITZ	
The Craftsman's Voice and Words in Late Medieval Austrian Urban Space	165

TABLE OF CONTENTS

ANA MARIA GRUIA Healthcare in Cluj in the Sixteenth Century: Overlapping Professions	168
ANA MARINKOVIĆ John Capistran's Mantle and the Early Propaganda of Franciscan Observant Cults in Dubrovnik	171
SABINA MADGEARU Ceremonial Space in Front of Medieval Buda: An Illuminated Fifteenth-Century French Vision	175
VÉGH ANDRÁS Óbuda látképeken	177

Layers of the Past / A múlt rétegei

KODOLÁNYI JUDIT Templomok és temetők a visegrádi Sibrik-dombon	181
ROSTA SZABOLCS Egy új lehetőség kapujában – tatárjárás kori védművek a Kiskunságban	186
BOTÁR ISTVÁN Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón	193
PETAR PARVANOV Fire and Stone: Placing Flints in Graves in Late Medieval Kaliakra	197
GYARMATI JÁNOS Kumpi Wasi. Textilműhely egy inka tartományi központban	201
ZSUZSANNA PAPP REED Post It: Notes from Thirteenth-Century St Albans	207
VALERY REES The Salt of Genius: Marsilio Ficino on Food, Spices, and Nutrition	213
ROSSINA KOSTOVA The Mother of God Monastery near Varna, Bulgaria: More about Missionary Monasteries in Bulgaria in the Ninth and Tenth Centuries	217
DANIEL ZIEMANN The Imperial Abbey of Corvey in the Ninth and Tenth Century: At the Crossroads of Power	221
VIRÁGOS GÁBOR Kartal vagy Cyko? Kísérlet egy középkori nemesi család történetének rekonstruálására	226
TÓTH BOGLÁRKA – BOTÁR ISTVÁN A sepsikilyéni unitárius templom tetőszerkezeteinek kormeghatározása	244
RÁCZ MIKLÓS Egy tiszazugi újkori négyosztatú ház – Dokumentálás és építéstörténet	248

Objects beneath Our Feet / Tárgyak a föld alól

LANGÓ PÉTER A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt	254
RÁCZ TIBOR – NAGY BALÁZS Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről	258
SZENDE LÁSZLÓ Lehetett-e hadijelvény a csajági kereszt?	267
NÓRA UJHELYI Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád	270
MÁRIA VARGHA – THOMAS KÜHTREIBER Treasures of the “Lower Ten Thousand”? Hoards of Iron Objects	273

TABLE OF CONTENTS

K. NÉMETH ANDRÁS „Sarlóját ez okért bős fegyverré köszörülte” Késő középkori kiegyenesített sarló Kospa falu helyéről	280
MAXIM MORDOVIN A Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnok	285
TÜNDE KOMORI Ottomans in Pest in the Light of “Luxury” Ceramics: Four Cups from Kígyó Street	289
WICKER ERIKA A 17. századi rácszentpéteri kincslelet	294

Marking the Place / Helyek és jelek

CSERNUS SÁNDOR Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet	300
LŐVEI PÁL A pilisszántói keresztes kő legendája	305
MÉRAI DÓRA Sügérek a Nyárádméntén: Sigér Mátyás síremléke leporolva	311
VESZPRÉMY LÁSZLÓ A bambergi lovas szobra és Szent István	316
TAKÁCS MIKLÓS A pétervárad-tekiai reneszánsz kőfaragvány	321
ANNELI RANDLA What and Whom Should We Remember? The Case of the Teutonic Order’s Church and Castle in Pöide, Livonia	325

Heritage Sites, Sacred Places / Örökségi helyszínek, szent helyek

ALEKSANDAR PANTIĆ The Ambiguity of Heritage Interpretation: A Late Roman Tomb in Brestovik, Serbia	330
GYÖRGY ENDRE SZÓNYI Rocamadour: Monastic Center, Pilgrimage Place, Art Historical Interest, World Heritage Site	335
KATEŘINA HORNÍČKOVÁ A Penitent Judas Iscariot: An Exemplum of Christian Morals on the Eve of Hussitism?	339
JAMES PLUMTREE Buddha, Lenin, and the Prophet Muhammad Approaching the Landscape and Cultural Heritage of Issyk-Ata	343
ROBERT SHARP The Thames Estuary: The Cultural Heritage and Memory of the Thames Estuary at Southend-on-Sea	349
ESZTER SPÁT Constructing Religio-Ritual Heritage: The New Shrine of Shekhsê Batê in Khetar, Northern Iraq	353
ZSUZSANNA RENNER Delhi, Old and New: Changing Cityscapes and the Cultural Heritage of India’s Capital City	357
FELD ISTVÁN Pseudovár vagy történeti rekonstrukció?	364
ILON GÁBOR A velemi régészeti témaparkról	371
WOLLÁK KATALIN Örökség alapú fejlesztés Kölkeden	374

TABLE OF CONTENTS

Places of Memory / Az emlékezet helyei

JÁNOS BAK	
Nádor 20 Capriccio	380
SZENTPÉTERI JÓZSEF	
Pilistól Tételig. Elektronikus levélféle a 60 esztendőös Laszlovszky Józsefnek	382
RICHARD HODGES	
Scarlino in the 1980s, Forty Years On	386
KLANICZAY GÁBOR	
Egy hozzászólás Kremsben	390

Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon

URBÁN MÁTÉ*

A tanulmány a 14-15. századi búcsújáró helyek szerepét vizsgálja a Dunántúl három nyugati megyében: Sopronban, Vasban és Zalában. A zarándoklatok és a kegyhelyek a késő antikvitás óta fontos elemei a keresztény vallásosságnak, azonban a búcsú teológiája csak a 13. század második felében alakult ki, gyakorlata pedig a késő középkorra terjedt el. A pápa vagy a püspök által adott búcsú kiváltság (indulgentia) a már megbocsátott bűnökért járó ideiglenes büntetés elengedése volt, amit leggyakrabban megadott egyházak kijelölt ünnepeken való felkeresésével lehetett elnyerni.¹ A búcsú teljesen elfogadott gyakorlattá VI. Kelemen pápa „Unigenitus” kezdetű bullája által vált.² A búcsúengedély gyakran a népi vallásosság gyakorlatát kodifikálta, tehát hivatalosan elismerte a népszerű kegyhelyek kultuszát; más esetekben viszont új kultusz kialakítása volt a cél. A búcsú kiváltság a zarándoklatok fellendítésével hozzájárulhatott a települések központi hely jellegéhez, a templombúcsúkból gyakran fejlődhettek ki heti piacok, sokadalmak.³ A kegyurak gyakran kérvényeztek búcsút az általuk alapított vagy bővített egyházak számára, ez fontos eleme volt vallásos reprezentációjuknak, de hozzájárulhatott településük gazdasági felvirágoztatásához is.⁴

A kiváltság nélküli középkori városok jelentőségnek vizsgálatára Kubinyi András alkalmazta az először a német földrajzi szakirodalomban használt „központi hely” fogalmat. A szerző a települések központi funkciójának vizsgálatához kritériumrendszert dolgozott ki, és ezek alapján állította fel, centralitási pontokkal jelölve, késő középkori településeink hierarchiáját. Kubinyi a Dunántúlt „városmentes” tájnak nevezte, ugyanis ezen a tájon alig volt kiváltságolt város; a térség mégis a legnagyobb népességgel és a legsűrűbb településhálózattal rendelkezett a késő középkor-

ban. A régió központi helyeinek vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy ebben a térségben a királyi civitasok helyett a mezővárosok járultak hozzá a városiasodáshoz.⁵ A tanulmány egyrészt a kiváltságolt egyházak típusát vizsgálja, másrészt a búcsúengedélyek és a központi helyek kapcsolatát elemezi.

A vizsgált régióra vonatkozó búcsúkérélmek és -engedélyek negyvennégy egyházat említenek, ezek harmincnégy településen helyezkednek el. Az említett egyházak közül tizenkettő plébánia, nyolc kolostor, tizennégy pedig kápolna. A többi esetben az ecclesia megnevezést használják az oklevelek, amely egyaránt utalhat kápolnára és plébániára, míg egy 1493-as engedély a monyorókeréki egyházat basilicának nevezi.⁶ A települések hierarchiája részben tükröződik a búcsújáró helyek elhelyezkedésében. A három megyében Sopron volt az egyetlen kiváltságolt város. Vasvár, Kismarton, Kanizsa, Muraszombat a magánföldesúri civitas kategóriájába tartoztak, bár centralitási pontjaik alapján Kubinyi András az oppidumok közé sorolta azokat. Mezővárosnak számít még Monyorókerék, Nagymarton, Zalaszentő, Fraknó, Csáktornya és Egervár. A búcsúengedéllyel rendelkező falvak között is előfordul néhány vásárkiváltsággal rendelkező település, központi hely: Véged, Újudvar, Zalacsány és Sitke.⁷ Castrum, castellum pedig Rum, Asszonyfalva, Marmánykő falvaiban volt.⁸

Sopronban a Szent György kápolna és a ferences kolostor kapott búcsúengedélyt, ez utóbbi két alkalommal is: 1467-ben és 1488-ban.⁹ Ha a város közvetlen közelében lévő két pálos kolostort is ide számítjuk, akkor az itteni kegyhelyek száma kettőről négyre emelkedik. Kanizsán a plébánia, a (konventuális) ferences kolostor, a Szent Miklós kápolna és 1418-ban egy pontosan nem megnevezett egyház kapott engedélyt.¹⁰ A ferences kolostornak adott búcsú hat időszaki gyóntató felvételét engedélyezte,¹¹ ami jelentős

* ELTE SAVARIA Egyetemi Központ, Történelemtudományi Tanszék

zarándoklatokra utal. Kismartonra majdnem ugyanez vonatkozik: 1415-ben a plébánia és a ferences kolostor, 1418-ban pedig egy ecclesia kapott engedélyt.¹² Kismarton huszonkettő, Kanizsa tizenhat centralitási ponttal a térség legjelentősebb mezővárosai (vagy földesúri civitassai) közé tartoztak.¹³ A huszonnégy centralitási ponttal bíró Vasváron ugyan csak a domonkos kolostor rendelkezett búcsúengedéllyel, ez viszont feltehetően kiemelkedő jelentőségű. A szintén ugyanennyi centralitási ponttal rendelkező Muraszombaton a Szent Miklós plébánia 1401-ben elnyerte a régióban a legmagasabb búcsú-kiváltságot: az Assisi Portiunculához hasonlót.¹⁴

A kisebb falvakban is előfordulnak olyan egyházak, amelyek többször nyertek el búcsút a korokban. Felsőrajkon két egyházi intézmény: a Szent Erzsébet plébánia és a Szent Lázár kápolna nyert el búcsú-kiváltságot 1400-ban.¹⁵ A Vas megyei Iváncon 1402-ben a Szűz Mária, 1418-ban a Szent Miklós egyház kapott búcsúengedélyt.¹⁶ Olyan is előfordul, hogy kolostorral rendelkező faluban egy másik egyház kapott kiváltságot. Az említett Rajkon premontrei prépostság létezett, de a plébánia kapta a kiváltságot, és Uzsalon sem a pálos kolostor, hanem a Szent András egyház kapott búcsút.¹⁷

A kisebb települések esetében az úthálózattal való kapcsolat vizsgálata is rávilágíthat a búcsújáróhelyek jelentőségére. Gerse és Véged a *Via Latinorum* távolsági úton feküdt. Ivánc és Aszszonyfalva a Rába partján futó regionális utakhoz kötődött. Rum is itt feküdt, pontosabban ott, ahol a Szombathelyről a Rábáig menő regionális út belefutott az előzőbe.¹⁸ Ezekben az esetekben a búcsújáró hely jelentősebb útvonal mellett feküdt, ami növelhette annak látogatottságát.

A nyugat-dunántúli kegyhelyek búcsúinak kronológiája nagy vonalakban követi az országos átlagot. Az első búcsúengedélyeket a 14. század második felében adták ki, ezt követően pedig több kronológiai csomópont fogható meg. Ezek közé tartozik az 1400-as jubileumi szentév; a konstanzi zsinat időszaka: 1415, de még inkább 1418; valamint Luxemburgi Zsigmond 1433-as császárrá koronázása. A búcsúengedélyek többségét tehát a Zsigmond-korban adták ki. Az 1433-as év *supplicatiói* a legmagasabb számúak, ugyanis Zsigmond kieszközölte IV. Jenő pápától, hogy kíséretének tagjai ingyenesen nyújthassanak be

kérvényeket a kúriához.¹⁹ A 14. század végéről mindössze három engedély származik. Az 1400-as jubileumi évben hatot adtak ki, 1415-ben hármat, a konstanzi zsinat utolsó évében viszont már tizenegyet, a császárkoronázás évében ötöt. Ezek a számok nagy vonalakban tükrözik az országos arányokat. A szentévben a magyar egyházak számára kiadott búcsúk száma megközelíti a nyolcvanot, ezért a vizsgált megyékben az 1400-as év engedélyeinek száma kissé alulreprezentáltnak tűnik.

A búcsú mértéke is utalhat a kegyhely jelentőségére. Az említett muraszombati és vasvári egyházak kiemelkedő kiváltságai után Újudvar, Mesnic, Ivánc egyházai, a kanizsai Szent Miklós kápolna és az egervári Corpus Christi kápolna következnek hét évnyi búcsúval.²⁰ Amikor valamely kisebb település egyháza kapott jelentős búcsút, a háttérben a kegyúr azon törekvése lehetett, hogy növelje a település gazdasági jelentőségét.

A tanulmány a továbbiakban a vizsgált régió búcsúengedéllyel rendelkező kolostorait mutatja be, külön kiemelve a pálos rendházakat és a vasvári kegyhelyet. A pálos kolostorok közé Örményes, Sopronbánfalva, Sopronkertes és Csáktornya tartozik, a ferencesekhez pedig Kanizsa, Sopron és Kismarton, míg a domonkosokat a vasvári kolostor képviseli. Szerzetesrendjeink közül a pálosok törekedtek leginkább zarándokhálózatuk fejlesztésére.²¹ Jövedelmeik között a búcsúkkal járó bevételek is fontos szerepet játszottak, ezekből leginkább a templomok építkezéseit, helyreállítását fedezték.²² Örményes két alkalommal is kapott búcsú-kiváltságot: először az 1400-as jubileumi Szentév alkalmával,²³ majd 1471-ben, amikor tíz pálos kolostort láttak el különös kiváltsággal. Csáktornya szintén ekkor kapta búcsúengedélyét. 1400-ban Örményes tíz időszaki gyóntató alkalmazására kapott engedélyt IX. Bonifáctól a Szent László napi búcsúra. Az 1471-es kiváltság különös figyelmet érdemel, mivel a rend központi kolostora, Budaszentlőrinc mellett az ország legkülönbözőbb pontjain lévő kilenc egyéb pálos egyház kapta azt meg a generális perjel kérelmére. A búcsú kifejezetten a pálos szerzeteseknek szól. Az oklevél megemlíti, hogy a pálos rend tagjai számára nem engedélyezett a zarándoklat, ám ha az említett kolostorokban kijelölt oltárok előtt elmondják a meghatá-

rozott imákat, elnyerhetik a búcsút.²⁴ Az imák közül a törökök elleni (*contra Turcos*) és a keresztény világ békéjéért (*pro pace totius christianitatis*) elmondottakat érdemes kiemelni. A búcsú kiváltság azokra a szerzetesekre is gondolt, akik akadályoztatva voltak: „amennyiben azon testvérek, akiket kötelességük a mondott monostorokon kívül szólít vagy kegyes irományokkal vannak elfoglalva vagy betegség támadja meg őket, az említett imákat az egyházban kijelölt oltárok előtt térden hajtván nem tudják teljesíteni, akkor körbejárván vagy ülven, betegség esetén fekvé mondják el.”²⁵

Sopronbánfalva esetében a búcsúengedély kiadása és a pálos kolostor alapítása egybeesett. A Sopron város tulajdonában lévő Wondorf településen lévő remetebanlangot és kápolnát először oratóriummal alakították, majd 1481-ben pálos szerzeteseket költöztettek ide. Az egyház még ebben az évben búcsú kiváltságot kapott. Wondorf azon kevés kegyhelyeink egyike, ahol a késő középkori, tudatos búcsújáró helyé alakítás szinte töretlenül folytatódott a kora újkorban. Sopron városa gazdasági érdekből fejlesztette zarándokközponttá a kolostort.²⁶ Sopronkertes (Baumgarten) Wondorfhoz hasonló módon fejlődött: itt is egy kápolnából lett a későbbiekben pálos kolostor. Az első, 1465-ben kiadott búcsúengedély viszont korábbi, mint a pálos alapítás. A felépülő kolostor újra búcsút kapott 1486-ban és 1487-ben. A század végén az épület leégett és birtokai hamarosan Sopronbánfalva tulajdonába kerültek.²⁷

A koldulórendek esetében is találkozunk búcsúközpontokkal, ám ők kevésbé fejlesztették a zarándokhelyeket, mint a pálosok, mert megvoltak a saját koldulási körzeteik.²⁸ Ennek ellenére a vasvári domonkos kolostor lehetett az egyik legjelentősebb zarándokközpont a régióban a 15. és a 16. század fordulóján. A késő Árpád-korban kiváltságot nyert királyi *civitast* Zsigmond 1423-ban eladományozta. A magánföldesúri kézre került település gazdasága a 15. században hanyatlani kezdett, ennek ellenére a legmagasabb centralitási ponttal rendelkező mezőváros maradt a késő középkori Vas megyében.²⁹

VI. Sándor pápa 1500-ban kiadott búcsúengedélye szerint a vasvári domonkos egyház becses ereklyével rendelkezett: a zarándokok a Szent Vér-ereklye iránti tiszteletből keresték fel a templomot.³⁰ A vasvári búcsúról és az eucharisztikus

ereklyéről nincs ugyan korábbi említés, viszont a templom látogatottságára utal egy 1364-ből való oklevél, amely arról tájékoztat, hogy a káptalan Szent Mihály egyháza nem jut elegendő gyertyához, mert a hívek a város közepén lévő Szent Domonkos templomot látogatják.³¹ Egy 1395-ös végrendelet pedig megemlíti, hogy a város polgárai Krisztus teste iránti áhítatból és búcsú elnyerése végett gyűltek össze. Vasváron tehát a 14. század végén Corpus Christi társulat működött.³²

Az 1500-as búcsúengedély szerint egy csodálatos módon vérző szent ostyát őriztek a templomban,³³ ezért ott tömegek sokasága szokott áhítatosságból összejönni.³⁴ A törökök betörésének következtében azonban a domonkos kolostor romos állapotba került. A szerzetesek és a prior pedig annyira szegények voltak, hogy nem tudták a templomot újjáépíteni.³⁵ Ezért a pápa tizenöt évnyi búcsút engedélyezett azoknak, akik áhítatosságból az egyházat a kijelölt ünnepeken meglátogatják, töredelmes bűnbánatot tartanak és az épületek újjáépítésére, fenntartására és felszerelésére adakoznak.³⁶ A tizenöt éves búcsú igen jelentősnek számít a régióban. A búcsúengedélyből egyértelműen kiderül, hogy a már meglévő kultusz hivatalos egyházi kodifikálásáról volt szó. 1479-ben a törökök, a Mátyás király halála utáni trónviszályok idején pedig Miksa császár csapatai törtek be a Dunántúlra és Vasvárt is ostrom alá vették,³⁷ bizonyára ekkor rongálódtak meg a kolostor épületei. A monostor mellett a városnak is szüksége lehetett a szentvér-kultusz propagandájára, hogy a királyi *civitasból* a 15. századra *oppidum* má degradálódott település gazdasági életét fellendítsék.³⁸

Összegzésként elmondható, hogy a vizsgált harmincnégy településből tizenöt volt mezőváros vagy központi helyként funkcionáló falu. Ha ehhez még hozzászámoljuk az erősséggel rendelkező három falut, akkor megállapítható, hogy a búcsús egyházakkal bíró településeknek legalább a fele volt központi hely vagy viszonylag jelentős helység. Sopronban és környékén négy, a legjelentősebb mezővárosokban, Kanizsán és Kismartonon három egyház rendelkezett búcsúengedéllyel. Két búcsús egyház csak Rajkon volt, a többi település egy kegyhellyel rendelkezett. Tehát ahol egynél több búcsúengedéllyel rendelkező egyház volt, ott általában szoros az összefüggés a búcsú és a település jelentősége között. Azok a települé-

sek viszont, ahol csak egy búcsús egyház volt, nem minden esetben voltak központi helyek. A búcsúk kérelmezői között többségben voltak a bárók, előkelők és a királyi kíséret tagjai, közülük számosan Zsigmond kíséretéből kerültek ki.³⁹ Ez lehet az oka annak, hogy a központi helyek mellett jó néhány jelentéktelenebb település temploma is elnyerte a búcsú kiváltságot. A kegyurak feltehetően nem kizárólag sűrűn látogatott egyházak számára kértek kiváltságot, hanem reprezentációs céllal a kevésbé frekventált templomoknak is. A részletesebben bemutatott példák alapján pedig kiderült, hogy a pálos és a koldulórendi kolostorok fontos szerepet töltek be a Nyugat-Dunántúl lokális zarándokhálózatában. A kérdéskör mélyebb vizsgálatához a búcsúengedélyek mellett egyéb források áttekintésére is szükség lenne, amelyekből több információt lehetne szerezni a kegyhelyek életéről. Egyéb oklevelekben is találhatunk szórványos adatokat lokális zarándoklatokra,⁴⁰ de 16. századi útleírások is beszámolhatnak ilyenekről.⁴¹

Jegyzetek

- Sümei József, „Adatok a penitencia a búcsúk és kérdéséhez a középkori Magyarországon,” in *Hermann Egyed Emlékkönyv*, szerk. Sümei József és Zombor István (Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1998), 101–153.
- Sümei József, „A középkori búcsúk kérdéséhez,” *Világtörténet* 4 (1989), 30.
- Kubinyi András, „Miskolc helye az ország középkori településhálózatában,” in *Miskolc története I. A kezdetektől 1526-ig*, szerk. Tóth Péter és Kubinyi András (Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Herman Ottó Múzeum, 1996), 423.; Sümei József, „Búcsújárás, zarándoklat, a középkori Tolna megyében,” *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve* 27 (2007): 263–280.
- Sümei, „Búcsújárás, zarándoklat;” Fedeles Tamás és Prajda Katalin, „Olyan vallásosan, szokásaiban és életmódjában olyan mértéktartóan élt. Adalékok Philippo Scolari és családja vallásosságához,” *Történelmi Szemle* (2014), no. 3., 364–366.
- Kubinyi András, „Mezővárosok egy városmentes tájon. A középkori Délnyugat-Magyarország,” *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 1 (1989), 319–335, 319–330.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 25278.
- A települések felsorolása a centralitási pontok mértékét követi. Kubinyi, „Mezővárosok egy városmentes tájon,” 328–330.; Kubinyi András, „Csepreg a Nyugat-Dunántúl középkori városhálózatában,” in *Tanulmányok Csepreg történetéből*, szerk. Dénes József (Csepreg: Csepreg Város Önkormányzata, 1996), 130–148.
- Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I–III, V (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890–1913), II, 789.; II, 712.; DL 92 590.
- Mályusz Elemér, szerk., *Zsigmondkori Oklevéltár* II/I–II (a továbbiakban ZsO II) (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1956), 678.; Karácsonyi János, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, I (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1922), 255.
- Fraknoi Vilmos és Lukcsics József, szerk., *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára I–IV*. (Budapest: Franklin, 1896–1907) (a továbbiakban Mon. Vespr.) III, CDXXXIX.; ZsO II, 1836.; Lukcsics Pál, szerk., *XV. századi pápák oklevelei* I–II (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1931–1938), I. 63.
- Mon. Vespr. III, CDXXXIX.
- Borsa Iván, szerk., *Zsigmondkori Oklevéltár*, V (a továbbiakban ZsO V) (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1997) 306, 307.; Lukcsics, *XV. századi pápák*, I. 63.
- Kubinyi, „Mezővárosok egy városmentes tájon,” 328–330. ZsO II, 1332.
- ZsO II, 645.
- DL 8725; Lukcsics, *XV. századi pápák*, I. 41.
- Uo., 41.
- Szilágyi Magdolna, „A Dunántúl középkori úthálózatának jellegzetességei. Szombathely útcsonópontjain szerepe a 13–14. században,” in *Via Sancti Martini. Szent Márton útjai térben és időben*, szerk. Tóth Ferenc és Zágory Zsigárdy Balázs (Budapest: MTA BTK, 2016), 65–86.; Szilágyi Magdolna, „Városok, utak, kereskedelem. Az úthálózat szerepe Vas megye városi fejlődésében a 13–14. században,” *A Vas Megyei Múzeumok Értesítője* 36 (2013): 223–241.
- Csukovits Enikő, „Egy nagy utazás résztvevői. (Zsigmond király római kísérete),” in *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*, szerk. Csukovits Enikő (Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1998), 13.; Csukovits Enikő, *Középkori magyar zarándokok* (Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete, 2003), 73–76.
- ZsO II, 175.; ZsO II, 730.; DL 8725.; ZsO II, 1836.; ZsO V, 53.
- Fügedi Erik, „A szerzetesrendek a középkori Magyarországon,” in *A katolikus egyház Magyarországon*, szerk. Somorjai Ádám és Zombori István (Budapest: Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, 1991), 43.; Urbán Máté, „Pálos zarándokhelyek a késő középkori Magyarországon,” *Vallástudományi Szemle* 5, no. 1 (2009): 63–84.
- F. Romhányi Beatrix, „A lelkiek a földiek nélkül nem tartózkodnak fenn...” *Pálos gazdálkodás a középkorban* (Budapest: Gondolat Kiadói Kör, 2010), 116. ZsO II, 174.
- Mon. Vespr. III, CCCXXXVII.
- Mon. Vespr. III, CCCXXXVII: *quodque fratres, qui ad negotia dictorum monasteria extra mittuntur vel alme litterature occupantur aut in infirmitatibus gravantur, si predictas orationes in ecclesia coram deputatis altaris flexis genibus perficere non possint, easdem ambulando vel in infirmitate gravati iacendo perficientes...*
- Balázsik Tamás, „A sopronbátfalvi karmelita kolostor kutatása,” *Soproni Szemle* 64, no. 2 (2010): 160–193.
- F. Romhányi Beatrix, „Pálos kolostorok Sopron környékén,” *Soproni Szemle* 61, no. 3 (2007): 247–254.
- F. Romhányi Beatrix, „Kolduló barátok, gazdálkodó szerzetesek. Koldulórendi gazdálkodás a késő középkori Magyarországon,” *Akadémiai doktori értekezés*, Magyar Tudományos Akadémia (Budapest, 2013), 238.
- Iványi Béla, *A középkori Vasvár* (Vasvár: Panniculus Régiségtani Egylet, 1992).
- A Szent Vér-kultusz az eucharisztia tiszteletével párhuzamosan a 13. század második felében alakult ki, majd a 14–15. században élte virágkorát, különösen a dél-német területeken. Tüskés Gábor és Knapp Éva, „A szent vér tisztelete Magyarországon,” in *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*, szerk. Fügedi Erik (Budapest: Gondolat, 1986), 109.; Lakatos Pál, Sümeginé Szép Mária és Sümegi József, „Az oltáriszentség tisztelete és Krisztus vérének csodái a középkori Európában,” *Magyar Egyháztörténeti*

Vázlatok 12 (2000): 45-103.; Sümegi József, „Az Oltáriszentség és a Szent Vér tisztelete a középkori Magyarországon,” *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 3 (1991): 107–120.

³¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: MNL OL DF) 279105.

³² Zágórhidi Czigány Balázs, „Krisztus-Teste társulat a középkori Vasváron. Adalék a város középkori vallási életéhez,” *Vasi Honismereti Közlemények* 20 no. 2 (1993): 37–39.

³³ *una Hostia Sanguine miraculose aspersa, honorifice conservatur...*; Thomas Ripoll és Antonin Brémond, szerk., *Bullarium Ordinis FF. Predicatorum sub auspiciis SS. D. N. D. Clementis XIII. Pontificis Maximi, Tomus IV. Ab anno 1484 ad 1549* (Róma: Mainardus, 1732), 160.

³⁴ *propter que populis multitudo devotionis causa, ad eandem in dies confluit...*; uo.

³⁵ *predictorum Turcarum guerris et incursionibus sepe numero affligatur, ac dilecti filii et Prior et fratres dicte Domus adeo pauperes existant, ut Ecclesiam et Domum huiusmodi illarumque structuras et edificia, que non mediocri reparatione indigent, restaurare non possint...*; uo.

³⁶ *omnipotentis Deo misericordia, ac BB. Petri et Pauli apostolorum, eius auctoritate consisi, omnibus et singulis Christi fidelibus vere penitentibus et confessis, qui Ecclesiam predictam in Corporis Christi, et Sancti Dominici, ac Exaltationis Sancti Crucis predictae festivitibus, necnon celeb-*

ritatis Omnium Sanctorum diebus, a primis vespers usque ad secundas vespers inclusive, devote visitaverint et ad reparationem et restaurationem, et manutationem Ecclesiae et Domus huiusmodi et alia premissa, manus porrexerint adjutrices, singulis videlicet Festivitatum et celebratis earundem, quibus id fecerint quindecim annos et totidem quadragenas de injunctis eis penitentibus misericorditer in Domino relaxamus...; uo.

³⁷ Iványi, *A középkori Vasvár*, 62–63.

³⁸ Tüskés és Knapp, „A szent vér tisztelete Magyarországon,” 109.

³⁹ Csukovits Enikő, „Egy nagy utazás,” 11-35.

⁴⁰ A vizsgált régióból viszonylag kevés adattal talákoztam. 1425-ben Koronghi Miklóst szállásán kifosztották és halálosan megsebesítették, amikor a Mesynchi Szűz Mária egyházába tartott Szentháromság ünnepén búcsú elérése végett. DL 98 401.; Egy 1358-ban kiadott oklevél, amely a Lendva várához tartozó birtokok jobbágyainak szolgáltatásait sorolja fel említi a plébánia búcsújako járó ajánlékokat. DL 100075.

⁴¹ Pl. Hans Dernschwam 1550-es években keletkezett útleírása említi, hogy a hódoltság területén is volt példa középkori búcsúk továbbélésére. Hans Dernschwam, *Erdély – Besztercebánya – Törökországi útinapló*, közreadja Tardy Lajos (Budapest: Európa, 1984), 492–93.